

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

Β.6 Ο πρωταγόρειος μύθος: Το δώρο του Δία - Η πολιτική αρετή ως κοινή και αναγκαία ιδιότητα των ανθρώπων ΠΛΑΤΩΝ, Πρωταγόρας, 322a-323a

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο. Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ’ ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής – πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική – ἐζήτουν δὲ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ’ οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους	Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶχε συμμετοχὴν σε θεϊκὸ μερίδιον, πρῶτα πρῶτα λόγῳ τῆς συγγένειάς του με τὸν θεό, μόνος ἀπὸ τὰ ζῷα πίστεψε σε θεοὺς καὶ ἐπιχειροῦσε νὰ κατασκευάζει βωμούς καὶ ἀγάλματα τῶν θεῶν· ἔπειτα, γρήγορα ἀρθρώσε με τὴν τέχνην τοῦ φθόγγους καὶ λέξεις καὶ κατοικίης καὶ ρούχα καὶ υποδήματα καὶ στρωσίδια καὶ τροφὴς ἀπὸ τῆ γῆ ἐπινόησε. Ἔτσι, λοιπὸν, εφοδιασμένοι οἱ ἄνθρωποι ἀρχικὰ κατοικοῦσαν διασκορπισμένοι, πόλεις ὅμως δὲν υπήρχαν· αφανίζονταν λοιπὸν ἀπὸ τὰ θηρία, γιὰτὶ ἦταν ἀπὸ κάθε ἀποψη πιο αδύναμοι ἀπὸ αὐτά, καὶ οἱ τεχνικὲς γνώσεις ἦταν καλὸς βοηθὸς τοὺς γιὰ (τὴν εξασφάλιση) τῆς τροφῆς, ανεπαρκὲς ὅμως γιὰ τὸν πόλεμον με τὰ θηρία -γιὰτὶ δὲν κατεῖχαν ἀκόμη τὴν πολιτικὴν τέχνην, μέρος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ πολεμικὴ (τέχνη)- ἐπιδίωκαν λοιπὸν νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ εξασφαλίζουν τὴ σωτηρίαν τοὺς χτίζοντας πόλεις· κάθε φορὰ λοιπὸν που συγκεντρώνονταν, ἀδικούσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον,

ἄτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίῃ δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὥς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θὲς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὥς νόσον πόλεως.» Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα	ἐπειδὴ δεν εἶχαν τὴν πολιτικὴ τέχνην, ὥστε πάλι διασκορπίζονταν καὶ αφανίζονταν. Ο Δίας, λοιπόν, ἐπειδὴ φοβήθηκε γιὰ τὸ γένος μας μήπως αφανιστεῖ ἐντελῶς, στέλνει τὸν Ἑρμῆ νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους τὸν σεβασμὸ καὶ τὴ δικαιοσύνην, γιὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν τάξη στὶς πόλεις καὶ νὰ ἀποτελοῦν δεσμοὺς ποὺ συνενώνουν με φιλία (τοὺς ἀνθρώπους). Ρωτᾷ λοιπόν ὁ Ἑρμῆς τὸν Δία με ποιὸν ἀραγε τρόπο νὰ δώσει τὸ σεβασμὸ καὶ τὴ δικαιοσύνη στοὺς ἀνθρώπους· «Ποιο ἀπὸ τὰ δύο, ὅπως ἔχουν μοιραστεῖ οἱ τεχνικὲς γνώσεις, ἔτσι νὰ μοιράσω καὶ αὐτές; Ἐχουν μοιραστεῖ με αὐτὸν τὸν τρόπο: ἓνας ποὺ κατέχει τὴν ἰατρικὴ εἶναι ἀρκετὸς γιὰ πολλοὺς μὴ ἐιδικούς (σ' αὐτήν), τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἄλλοι τεχνίτες· με αὐτὸν τὸν τρόπο λοιπόν νὰ βάλω μέσα στοὺς ἀνθρώπους τὸν σεβασμὸ καὶ τὴ δικαιοσύνη ἢ νὰ τὰ μοιράσω σὲ ὅλους;» «Σὲ ὅλους,» εἶπε ὁ Δίας, «καὶ ὅλοι νὰ ἔχουν μερίδιο· γιὰτὶ δεν εἶναι δυνατόν νὰ υπάρξουν πόλεις, ἀν μετέχουν λίγοι σὲ αὐτές, ὅπως ἀκριβῶς σὲ ἄλλες τέχνες· καὶ θέσπισε νόμο ἐκ μέρους μου αὐτὸν ποὺ δε μπορεῖ νὰ μετέχει στὸ σεβασμὸ καὶ στὴ δικαιοσύνη νὰ τὸν σκοτώνουν σαν ἀρρώστια τῆς πόλης» . Ἔτσι, λοιπόν, Σωκράτη, καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους
--	--

οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῇ, οὐκ ἀνέχονται, ὥς σὺ φῆς – εἰκότως, ὥς ἐγὼ φημι – ὅταν δὲ εἰς συμβουλὴν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὥς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.	καὶ οἱ ἄλλοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ ικανότητα στὴν οικοδομικὴ ἢ σὲ κάποια ἄλλη τέχνη, θεωροῦν ὅτι λίγοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ δίνουν συμβουλές, καὶ ἐάν κάποιος που εἶναι ἔξω ἀπὸ τοὺς λίγους ἐπιχειρεῖ νὰ δίνει συμβουλές, δὲν τοῦ το ἐπιτρέπουν, ὅπως ἐσύ υποστηρίζεις -εὐλόγα, ὅπως λέω ἐγώ- ὅταν ὅμως ἐρχονται νὰ δώσουν συμβουλές γιὰ ζήτημα σχετικὸ με τὴν πολιτικὴ ἀρετὴ, ἡ ὁποία πρέπει στὸ σύνολό της νὰ διέπεται ἀπὸ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, εὐλόγα δέχονται κάθε ἀντρα, γιατί ἔχουν τὴν πεποίθηση πὼς ταιριάζει στον καθένα νὰ μετέχει σὲ αὐτὴ τὴν ἀρετὴ, διαφορετικὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ υπάρχουν πόλεις. Αὕτη, Σωκράτη εἶναι ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ πράγματος.
---	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Σύνδεση του κειμένου με τα προηγούμενα (Ενότητα Β5):

Στην ενότητα Β5 κατά τη διήγηση του πρωταγόρου μύθου μάθαμε ότι:

- Ο Επιμηθέας συνειδητοποιεί την απερισκεψία του και βρίσκεται σε αμηχανία.
- Ο Προμηθέας επιθεωρεί τη μοιρασιά και βρίσκει τον άνθρωπο ανεφοδιάστο.
- Ο Προμηθέας κλέβει τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά και τα δωρίζει στον άνθρωπο.
- Ο Προμηθέας δε μπορεί να κλέψει την πολιτική τέχνη. Την έχει ο Δίας.
- Τα αποτελέσματα της κλοπής του Προμηθέα: α) Έδωσε στους ανθρώπους μέσα για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. β) Καταδικάστηκε για την πράξη της κλοπής.

Στην ενότητα Β6 ο Πρωταγόρας ολοκληρώνει τον μύθο και αναφέρει:

- Τα επιτεύγματα του ανθρώπου πριν από τη συγκρότηση πόλεων (προμηθεϊκό / προηθικό στάδιο).
- Την προσφορά της **αἰδοῦς** και της **δίκης** ἀπὸ τὸν Δία στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ συγκρότηση πολιτικά οργανωμένων κοινωνιών (ηθικό στάδιο).
- Τὴν ἀνάγκη καθολικότητας τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς γιὰ τὴ συγκρότηση πολιτικῶν κοινωνιῶν.

Ερμηνευτική ανάλυση:

► Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤρετο. :

Το προμηθεϊκό στάδιο στην ανάπτυξη του ανθρώπινου πολιτισμοῦ

Οἱ ἄνθρωποι αποκτοῦν θεϊκό μερίδιο: φωτιά καὶ τεχνικὲς γνώσεις. Χάρη στα δῶρα του Προμηθέα ὁ ἄνθρωπος:

α) Δημιούργησε θρησκεία: Ἡ δημιουργία τῆς ἐγίνε σε τρεῖς φάσεις: 1) Πῆρε θεϊκό μερίδιο, 2) Πίστεψε στὴν ὑπαρξὴ θεῶν, 3) Οργάνωσε τὴ θρησκευτικὴ λατρεία (τελετές, βωμοί, ομοιώματα θεῶν). (Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν)

β) Ανέπτυξε γλῶσσα. (ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ)

γ) Ανέπτυξε υλικοτεχνικὸ πολιτισμό. (καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς)

Σε ἀντίθεση με τὶς θεοκρατικὲς ἀντιλήψεις:

α) Ἡ γλῶσσα παρουσιάζεται ὡς ἐπινόηση τοῦ ἀνθρώπου.

β) Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζεται ὡς πρόοδος.

► Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὥκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν: Οἱ ἄνθρωποι στὰ πρῶτα στάδια τῆς ὑπαρξῆς τοὺς ζοῦσαν διασκορπισμένοι καὶ ὄχι σε πόλεις (= πολιτικὰ οργανωμένες κοινωνίες).

► ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι: Αφανίζονταν ἀπὸ τὰ θηρία, ἀφοῦ ὁ φυσικὸς εξοπλισμὸς τῶν ἀνθρώπων ἦταν κατὰ πολὺ υποδεέστερος.

► καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής - πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική: Χάρη στὶς τεχνικὲς γνώσεις ποὺ τοὺς δώρισε ὁ Προμηθεὺς εξασφάλιζαν τὴν τροφή τοὺς. Δὲν μπορούσαν ὅμως νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ θηρία, γιατί ὁ Προμηθεὺς δὲ μπορέσει νὰ τοὺς δωρίσει καὶ τὴν πολιτικὴ τέχνη -ἀρα οὔτε καὶ τὴν πολεμικὴ τέχνη, ἡ ὁποία εἶναι μέρος τῆς πολιτικῆς τέχνης.

► ἐζήτουν δὲ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις: ΓΙΑ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀπειλή ἀπὸ τὰ θηρία, ἔκαναν προσπάθειες νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ ζήσουν κοινωνικά, ἰδρύοντας πόλεις ► Προδιατύπωση τῆς θέσης τοῦ Ἀριστοτέλη πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τοῦ πολιτικόν ζῶον.

► ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο: Ἐπειδὴ δὲν εἶχαν θεσπίσει ἀκόμα ἠθικοὺς κανόνες δικαίου, ἀδικούσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ὁπότε δὲ μπορούσαν νὰ ζήσουν κοινωνικά. Ἔτσι, ζοῦσαν πάλι διασκορπισμένοι καὶ ἀφανίζονταν ἀπὸ τὰ θηρία.

► Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί:

Η παρέμβαση του Δία ► Το πέρασμα στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία (από το προηθικό στάδιο στο ηθικό στάδιο)

Επειδὴ εξακολουθούσαν να αφανίζονται, ο Δίας τους στέλνει με τον Ερμή την **αἰδῶ** και την **δίκην**, ὥστε να μπορέσουν να θεσπίσουν ηθικούς κανόνες και κανόνες δικαίου και ἔτσι να καταφέρουν να συγκροτήσουν οργανωμένες πολιτικά κοινωνίες.

► Ἑρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὥς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἰς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων:

Η εντολή προς τον Ερμή ► Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής

Η πολιτική αρετή πρέπει να είναι κτήμα όλων των μελών της κοινωνίας, σε αντιδιαστολή με τον τρόπο που οι άνθρωποι αναπτύσσουν δεξιότητες, συμμετέχοντας στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας.

► οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν: Η αἰδῶς και η δίκη είναι αναγκαίες για τη συγκρότηση και την ομαλή λειτουργία των κοινωνιών.

► καὶ νόμον γε θὲς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὥς νόσον πόλεως:

Ο νόμος του Δία: Να τιμωρεῖται με θάνατο ὅποιος δε μετέχει στην αἰδῶ και στην δίκην, γιατί αποτελεί νόσο (παρομοίωση) για την πολιτικά οργανωμένη κοινωνία..

Ερμηνεία μύθου:

Η αἰδῶς και η δίκη, μέρη της πολιτικής αρετής δεν είναι μέρος της αρχικής φύσης των ανθρώπων, αφού κατακτώνται σε μια φάση της εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Οι άνθρωποι, λόγω της ανάγκης τους να ζήσουν ομαδικά, κατανόησαν σταδιακά μέσα από τα παθήματά τους την ανάγκη να αναπτύξουν ηθικές αρετές, ὅπως η αἰδῶς και η δίκη, και να συμφωνήσουν σε κοινούς ηθικούς κανόνες και κανόνες δικαίου, τους οποίους θα σέβονται και θα τηρούν ὅλα τα μέλη του κοινωνικού συνόλου.

Η πόλη δημιουργήθηκε νόμῳ ὄχι φύσει

Ἄρα ο Πρωταγόρας (ὅπως και ἄλλοι σοφιστές) θεωροῦσε πως **η πόλη εἶναι προϊόν σύμβασης (= δημιουργήθηκε νόμῳ)**. Σε αυτό διαφοροποιεῖται ἀπὸ τον Αριστοτέλη, πως η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως (φύσει).

► Οὕτω δὴ, ὧ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐὰν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῇ, οὐκ ἀνέχονται, ὥς σὺ φῆς - εἰκότως, ὥς ἐγὼ φημι - ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς

ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται :

Το επιμύθιο:

Όλοι οι πολίτες κατέχουν τα στοιχεία αυτά της πολιτικής αρετής σε κάποιο βαθμό. Επομένως, είναι εύλογο το γεγονός ότι οι Αθηναίοι θεωρούν πως όλοι οι πολίτες ανεξαιρέτως έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους για πολιτικά ζητήματα στην Εκκλησία του Δήμου, ενώ για τεχνικά ζητήματα συμβουλευόνται μόνο τους ειδικούς.

► **ὥς παντὶ προσήκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὧ Σώκρατες, τούτου αἰτία:** Αυτό συμβαίνει όχι για τον λόγο που είχε υποστηρίξει ο Σωκράτης, δηλαδή ότι θεωρούν πως η πολιτική αρετή δεν είναι διδακτή, αλλά επειδή πιστεύουν πως όλοι οι πολίτες πρέπει να έχουν σε κάποιο βαθμό την πολιτική αρετή, γιατί διαφορετικά δεν μπορεί να υπάρξει η πόλη. Με άλλα λόγια, οι Αθηναίοι θεωρούν πως **η ανθρώπινη φύση φέρει μέσα της τις καταβολές για να εξελιχθεί ηθικά**. Σε αυτό ακριβώς συμβάλλει η διδασκαλία.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

A. ΤΟ ΠΡΟΜΗΘΕΪΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τα «δώρα» του Προμηθέα καθιστούν τον άνθρωπο ικανό να επεμβαίνει στη φύση, να προσπαθεί να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του. Ο Προμηθέας έδωσε στον άνθρωπο τη δυνατότητα όχι απλώς να επιβιώσει, αλλά και να διαφοροποιηθεί από τους άλλους ζωικούς οργανισμούς, δημιουργώντας θεμελιώδεις μορφές πολιτισμού, «πρῶτον μὲν... τροφὰς ἤϋρετο.» Η βασική αρχή που προϋποτίθεται στον μύθο για τον Προμηθέα είναι ότι ο άνθρωπος δημιουργεί τον εαυτό του και τον κόσμο του. Το παράδειγμα του Προμηθέα εκφράζει επίσης τα αιτήματα του ανθρωπισμού, καθώς ο Προμηθέας αναπτύσσει και ενισχύει το ανεξάρτητο και φιλόανθρωπο ήθος του με την πρόθεση να απαλλάξει τους συνανθρώπους του από την υποταγή στη φύση, δηλαδή σε μια άλογη μορφή αυθεντίας. Έτσι χρησιμοποιώντας ο άνθρωπος την πρακτική νοημοσύνη του εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία, ακόμη περισσότερο άρθρωσε λόγο και αισθητοποίησε τη μεταφυσική του αγωνία σε θρησκευτικά σύμβολα, με τα οποία εκδηλώνεται εντονότερα η διαφορά του είδους του από τα άλλα έμβια όντα και η έλλογη ιδιότητά του.

Όμως όλα αυτά τα επιτεύγματα του ανθρώπου, τα οποία ο Πρωταγόρας παρουσιάζει με αξιολογική σειρά και όχι χρονική, εντάσσονταν σε ένα καθαυτό προ-ηθικό στάδιο της πολιτισμικής εξέλιξης. Όσα είχαν επιτευχθεί ήταν σημαντικά, αλλά δεν ήταν και πανάκεια. Απέβλεπαν κυρίως στην αυτοσυντήρηση των ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι, και στο πλαίσιο αυτό εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης χωρίς όμως σταθερές δομές, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ζώων. Ωστόσο η ιδιότυπη αυτή εκδήλωση κοινωνικότητας δεν συνοδεύεται από πολιτική οργάνωση και αυτό πρακτικά σήμαινε ότι οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρεε από την τυχαία και χωρίς

οργάνωση συνύπαρξή του με τους ομοίους του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμέτωπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

1. Οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου:

- βωμοί καὶ ἀγάλματα θεῶν
- φωνὴν καὶ ὀνόματα
- οἰκῆσεις
- ἐσθῆτας
- ὑποδέσεις
- στρωμνὰς
- ἐκ γῆς τροφὰς

Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου δεν είναι χρονική αλλά αξιολογική, κατιούσας κλίμακας. Ἔτσι, προτάσσονται η θρησκεία και η γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός) και ακολουθούν κατασκευές και επινοήσεις για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (υλικός πολιτισμός). Η σειρά είναι κατιούσα, αφού αρχίζει με το πνευματικά υψηλότερο, τη θρησκεία, και τελειώνει με το υλικά κατώτερο και πλέον αυτονόητο, την τροφή. Για τον λόγο αυτόν άλλωστε τα επιρρήματα «**πρῶτον**» και «**ἔπειτα**» πρέπει να τα εννοήσουμε με αξιολογική και διαιρετική σημασία και όχι χρονική.

2. «Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»

Στο πλαίσιο του μύθου η φωτιά αποτελεί το θεϊκό μερίδιο που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό

α) γιατί το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί,

β) γιατί οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα,

γ) γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη, με την έννοια της κορυφαίας, και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

Η φωτιά αλλά και οι τεχνικές γνώσεις, η «έντεχνος σοφία», επέτρεψαν στον άνθρωπο να δημιουργήσει τεχνικό πολιτισμό, μεταβάλλοντας την όψη της φύσης, κατά κάποιο τρόπο σαν δημιουργός - θεός. Η μεταμορφωτική δύναμη του στοιχείου της φωτιάς θεωρούνταν αποκλειστικό κτήμα των θεών, δηλαδή στοιχείο της θεϊκής ουσίας και ένα από τα μυστικά της δύναμής τους. Η έννοια της φωτιάς ως δυναμογόνου φυσικού στοιχείου απασχολεί ήδη τον Ηράκλειτο (ἀείζωνον πῦρ).

3. «πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν»

Ο Πρωταγόρας αρχίζει την παρουσίαση των κατακτήσεων του ανθρώπου από τη θρησκεία, παρά τον θρησκευτικό αγνωστικισμό του. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αρχικά με βάση την ανάγκη συνοχής του μύθου (θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν) και λογικής αλληλουχίας των νοημάτων του μύθου. Δηλαδή, εφόσον οι άνθρωποι πήραν μέρος σε κάτι που μέχρι τότε ανήκε μόνο στους θεούς, σύμφωνα με τον μύθο, αυτό τους οδήγησε στην πίστη ότι υπάρχουν θεοί και ότι οι άνθρωποι έχουν πνευματική συγγένεια με αυτούς. Αποτέλεσμα ήταν να αναπτύξουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη.

Επιπλέον η πρόταξη θρησκευτικής συμπεριφοράς («ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν») και θρησκευτικού συναισθήματος («θεοὺς ἐνόμισεν») μπορεί να ερμηνευθεί και ως προβολή του υψηλότερου σημείου ανάπτυξης που παρουσίασε το ανθρώπινο είδος στο προμηθεϊκό στάδιο. Αυτό σημαίνει ότι ο Πρωταγόρας αξιολόγησε τη θρησκεία ως πολύ σημαντική κατάκτηση του ανθρώπου ανάμεσα στις άλλες, γιατί δείχνει ότι ο άνθρωπος απέκτησε εξελικτικά τη δυνατότητα να τον απασχολεί η έννοια της δημιουργίας και να συνειδητοποιεί τη δική του θνητότητα απέναντι στην παντοδυναμία της φύσης. Από την άποψη της ιστορικής προσέγγισης η πίστη στους θεούς είναι εκδήλωση πνευματικής ωριμότητας του ανθρώπου, γιατί ο άνθρωπος περνά από την απλή, ενστικτώδη ύπαρξη στην αναζήτηση των παραγόντων που δημιουργήσαν τη φύση και πιθανότατα και των τρόπων να τους επηρεάζει για τη βελτίωση των όρων της ζωής του. Έτσι οι άνθρωποι αναπτύσσουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη: αρχίζουν να πιστεύουν στην ύπαρξη των θεών και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την οργάνωση και τέλεση των θρησκευτικών τελετών (κατασκευή βωμών και φιλοτέχνηση αγαλμάτων θεών).

Αναμφισβήτητα εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ένας αγνωστικιστής, κάποιος δηλαδή που αμφέβαλλε για την ύπαρξη των θεών, ο σοφιστής Πρωταγόρας, κάνει αναφορά σ' αυτούς στον μύθο. Οι απόψεις που δικαιολογούν την αναφορά αυτή είναι οι εξής:

- α) ίσως πρόκειται για πλατωνική θεωρία που έντεχνα τοποθετείται στο στόμα του Πρωταγόρα,
- β) η λατρεία των θεών είναι αναμφισβήτητη πραγματικότητα, ένα ανθρωπολογικό δεδομένο που χρειάζεται εξήγηση,
- γ) η χρήση συμβόλων αποτελεί χαρακτηριστικό του μύθου και η αναφορά στους θεούς φαίνεται να είναι συμβολική: ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που υπάρχει στη φύση, ενώ ο Προμηθέας, ο Επιμηθέας (που συναντήσαμε σε προηγούμενη ενότητα) και ο Ερμής αποτελούν τα όργανα αυτής της νομοτέλειας, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των όντων και εξασφαλίζουν ισορροπία.

4. «ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ»

Στον πνευματικό πολιτισμό εντάσσεται και η γλώσσα, η οποία δημιουργείται κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Χρειάζεται να κατανοήσουμε τη γλώσσα ως ομιλητική ικανότητα του ανθρώπου που εξελίσσεται μαζί με τη σκέψη του και όχι απλώς ως μέσο επικοινωνίας. Σκέψη και γλώσσα συνυφαίνονται και αναπτύσσονται κατά τη διεργασία αξιοποίησης της έντεχνης σοφίας στον αγώνα επιβίωσης του ανθρώπου. Αναμφισβήτητα η γλώσσα συνιστά τεκμήριο πολιτισμικής προόδου, καθώς σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει αποκτήσει την ωριμότητα που του επιτρέπει να κωδικοποιεί τις σκέψεις σε λέξεις και έννοιες, να οργανώνει λογικές προτάσεις που τον εκφράζουν και τον εξυπηρετούν στη συνεννόησή του με τους άλλους. Κατά την άποψη του Πρωταγόρα, ο κώδικας αυτός πλάστηκε από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος από πολύ νωρίς («ταχύ»: εννοεί στα πρώτα στάδια της ύπαρξης του ανθρώπου και όχι σε σύντομο χρονικό διάστημα) άρχισε να μετουσιώνει τους άναρθρους σε έναρθρους φθόγγους, να τους συνδυάζει φτιάχνοντας λέξεις και στη συνέχεια, προτάσεις, εκδηλώνοντας συγχρόνως την έλλογη ιδιότητά του.

Η άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη των σοφιστών, ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε νόμω, αλλά και με την άποψη σύγχρονων γλωσσολόγων. Αντίθετη σ' αυτή είναι η λεγόμενη θεοκρατική αντίληψη, την

οποία υποστήριζε ο Ηρόδοτος. Σύμφωνα μ' αυτή, η γλώσσα υπάρχει φύσει, δηλαδή τη χάρισε στον άνθρωπο ο θεός, μόλις τον έπλασε. Πιο σύνθετη προσέγγιση της γλώσσας κάνει αργότερα ο Αριστοτέλης, ο οποίος συνθέτει στοιχεία και από τη φύσει και από τη νόμω θεώρηση της γλώσσας.

5. «καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο»

Η ανάγκη του ανθρώπου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της φύσης (πχ. τα άγρια θηρία), να προστατευτεί από τις καιρικές συνθήκες και να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες οδήγησε στη γένεση του υλικού-τεχνικού πολιτισμού. Έτσι, από τη μία επινόησε και κατασκεύασε κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια, και από την άλλη εξασφάλιζε τη διατροφή του, προσπορίζοντάς την από τα εκάστοτε και κατά τόπους αυτοφυή προϊόντα.

6. «Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὥκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής -πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική- ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»

Στη συνέχεια του μύθου παρακολουθούμε τον Πρωταγόρα να παρουσιάζει τις θαυμαστές ανθρώπινες κατακτήσεις - παράγωγες της αξιοποίησης των τεχνικών γνώσεων και των πολυμορφικών εφαρμογών από τη χρήση της φωτιάς- να συμβαίνουν σε κατάσταση ακοινωνησίας, αγριότητας και αδυναμίας για οργανωμένη ζωή, αφού αρχικά οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι («ὥκουν σποράδην»). Κινδύνευαν όμως από τα θηρία, τα οποία δεν μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν λόγω:

α) της έλλειψης σωματικών δυνατοτήτων σε σχέση με αυτά,
β) της έλλειψης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, αλλά και της πολεμικής τέχνης, η οποία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας. Έτσι, λοιπόν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτούς τους κινδύνους, αναγκάζονται να συγκεντρωθούν και να συγκροτήσουν τις πρώτες μορφές κοινωνίας.

Ο πραγματισμός (ρεαλισμός) του Πρωταγόρα δηλώνεται και εδώ, αφού συνδέει το πρόβλημα της φυσικής εξόντωσης των ανθρώπων με την ανάγκη επίλυσής του και την εύρεση της λύσης του. Η ανάγκη, η χρεία, ενεργοποιεί την ανθρώπινη ευρηματικότητα, η οποία εκδηλώνεται άμεσα και πρωτόγονα με την πράξη της αθροιστικής (όχι ακόμα λειτουργικής) συνύπαρξης των ανθρώπων για την από κοινού αντιμετώπιση του φυσικού κινδύνου από τα άγρια ζώα. Συγκεκριμένα στο εδάφιο: «ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν» ο Πρωταγόρας κάνει λόγο για μια πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης προς ένα σκοπό (σῶζεσθαι = να προστατευθούν από τα άγρια θηρία) χωρίς όμως οργάνωση και αποκατάσταση λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη αυτών των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων, όπως φαίνεται από την επανάληψη του ρήματος ἀθροίζω. Αυτό υπήρξε χρονοβόρο, όπως δηλώνει η χρήση του ρήματος ἐζήτουν (= επεδίωκαν, προσπαθούσαν, δεν ήταν καθόλου δεδομένη η επιτυχία του εγχειρήματος) σε χρόνο μάλιστα παρατατικό, που επιτείνει τη διάρκεια των προσπαθειών του ανθρώπου για σωτηρία. Επιπλέον η κατασκευαστική

ικανότητα του ανθρώπου «κτίζοντες πόλεις» προβάλλεται πάλι και ως τρόπος σωτηρίας αλλά και ως αποτέλεσμα στην υλική εμφάνιση των πόλεων η οποία προηγείται χρονικά κατά τον Πρωταγόρα σε σχέση με τους θεσμούς της και τον άυλο πολιτισμό της, που ακολουθεί. Συνεπώς η τάση κοινωνικής συνύπαρξης δεν εκδηλώνεται από εσωτερική αναγκαιότητα του ανθρώπου, αλλά από την εξωτερική αναγκαιότητα που επιβάλλει η φυσική υπεροχή των άγριων θηρίων.

Αποτέλεσμα της πρωτοκοινωνικής εκδήλωσης των ανθρώπων, δηλαδή της τυχαίας αθροιστικής συνύπαρξής τους, χωρίς εσωτερικούς δεσμούς και κανόνες που οριοθετούν την συμπεριφορά τους, ήταν η εμφάνιση πρόσθετου κινδύνου αφανισμού τους. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τούς εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμέτωπο με την πρόκληση της επιβίωσής του.

7. «-πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμικὴ-»

Γιατί ο Πρωταγόρας αναφέρει παρενθετικά ότι η πολεμική τέχνη είναι μέρος της πολιτικής;

Η πολιτική τέχνη είναι συνώνυμο της οργανωμένης κοινωνίας, η οποία προϋποθέτει σταθερό τόπο κατοικίας, κοινή γλώσσα, την ύπαρξη θεσμών και νόμων, στρατού και στόλου, ηθών, εθίμων, παραδόσεων και ιδανικών, ανάπτυξη γραμμάτων και τεχνών, και γενικά την ανάπτυξη τεχνολογίας και πολιτισμού. Η πολεμική τέχνη αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας, γιατί εκεί παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι τα υπάρχοντά τους και τα τεχνολογικά και πολιτισμικά επιτεύγματά τους (που αναφέραμε προηγουμένως) από κάθε είδους εξωτερικό εχθρό, εκδηλώνεται δηλαδή η συνείδηση του συνανήκειν και της συνυπευθυνότητας των μελών της οργανωμένης κοινωνίας.

Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι ο πόλεμος, εδώ, παρά τις συμφορές που προξενεί, μπορεί να νοηθεί με τη «θετική» του σημασία: δεν είναι ο πόλεμος που έχει ως στόχο την κατάκτηση νέων εδαφών και τον αλληλοσπαραγμό των λαών (επεκτατικός πόλεμος), αλλά ο πόλεμος που αναπτύσσει τις ευγενείς ορμές του ανθρώπου, την άμυνα υπέρ του δικαίου και της ελευθερίας, που θέτει σε λειτουργία τα αντανakλαστικά των εθνών για δημιουργική επιβίωση.

Β. ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Κορυφώνοντας τη διήγηση ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Δία να ανησυχεί για τη δυσχερή θέση των ανθρώπων και να δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του στέλνοντας τον Ερμή να τους δώσει την αιδώ και τη δίκη. Έτσι μεριμνά για την πολιτισμένη συμβίωσή τους σε οργανωμένη πια πολιτική κοινωνία. Η εξέλιξη αυτή του μύθου με δεδομένο τον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί, μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

α) ο Πλάτωνας ως συγγραφέας του διαλόγου μεθοδεύει τη διήγηση του Πρωταγόρα κατά τρόπο ώστε να προβάλλεται η μέριμνα του Δία για τους ανθρώπους. Έτσι η μέριμνα του Δία συμφωνεί με τη γενικότερη αντίληψη του Πλάτωνα για το θείο και είναι πλατωνική άποψη και όχι του Πρωταγόρα.

β) ο Πρωταγόρας στη διήγησή του, που έχει τη μορφή λαϊκής μυθολογίας, συμβολίζει το ανώτερο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού με τον Δία, οποίος

αποτελεί την αλληγορική απόδοση του λόγου, της λογικής και της νομοτέλειας στη φύση. Απόλυτα συνεπής στη διήγησή του αντιστοιχεί τα στάδια εξέλιξης του ανθρώπου με θεούς σε ανιούσα κλίμακα ως προς τη δύναμη και τη σημασία τους (ανώνυμοι θεοί, Επιμηθέας, Προμηθέας, Αθηνά-Ήφαιστος και Δίας με όργανο τον Ερμή). Άρα το στάδιο του Δία συμβολικά αποδίδει ένα μεταγενέστερο στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου, ποιοτικά ανώτερο από τα προηγούμενα, όπου διαμορφώνεται η «κρίσιμη μάζα» της ηθικοπνευματικής ωρίμανσης, αναγκαίας και ικανής για να εννοήσουν οι άνθρωποι την αιδώ και τη δίκη ως αιτήματα της ηθικής, απολύτως αναγκαία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας και για τη συμβίωσή τους σε πολιτισμένη κοινωνία. Τα «δώρα» του Δία, η αιδώς και η δίκη, ανήκουν στην ηθική περιοχή του ανθρώπου και διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά του, προκειμένου να μην παρεκτρέπεται σε πράξεις άδικες και εξοντωτικές για τον συνάνθρωπό του.

1. «Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοὶ»

Σύμφωνα με τη μυθολογία, η Δίκη (ή Νέμεσις) ήταν η κόρη του Δία και της Θέμιδας, ενώ η Αἰδώς ήταν σύντροφος της Δίκης και καθόταν σε θρόνο δίπλα στον Δία. Η Δίκη, που τη βοηθούσαν οι Ερινύες, επέβλεπε την τήρηση της ηθικής τάξης στον κόσμο και τιμωρούσε όσους επιχειρούσαν να την ανατρέψουν. Στο κείμενο δεν παρουσιάζονται όμως ως θεότητες, αλλά ως ηθικές ιδιότητες ή αξίες, που μοιράζονται και διδάσκονται στους ανθρώπους. Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει τήν αιδώ καὶ τήν δίκην. Έτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους.

Αἰδώς: είναι ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων.

Δίκη: είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση. Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται στις αξίες της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης τόσο της ηθικής συνείδησης, όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

«ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοὶ»

Με τη φράση αυτή διατυπώνεται έξοχα η κοινωνιοπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική

συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδώς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

Χρειάζεται βέβαια να διευκρινισθεί ότι οι δύο αξίες δόθηκαν ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτηθούν από τους ανθρώπους με τη λογική και τον προσωπικό αγώνα. Άλλωστε ο Δίας, αν και κατείχε την πολιτική τέχνη, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο. Αντίθετα δώρισε την αιδώ και τη δίκη για να εξοικονομήσει την πολιτική τέχνη μόνος του ο άνθρωπος με τον προσωπικό αγώνα του. Όταν οι άνθρωποι γνωρίσουν σε βάθος τις έννοιες αυτές, που προβάλλονται ως αιτήματα της ηθικής, και είναι σε θέση να τις πραγματώσουν στις σχέσεις τους, τότε η οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας θα στηρίζεται σε αυτές. Η πολιτεία που θεμελιώνεται σε αυτές είναι δημοκρατική, γιατί ο αμοιβαίος σεβασμός και το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών εμπεδώνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους και με την πολιτεία και εξασφαλίζει ισορροπία στις σχέσεις τους.

Σύγκριση δώρων Προμηθέα και Δία

Σε όλες τις πολιτισμικές εκφάνσεις, όπως απεικονίζονται με τη μυθική αφήγηση, κάθε στάδιο της ανθρώπινης παρουσίας και εξέλιξης στον κόσμο συμβολίζεται με κάποιον θεό και την προσφορά του στον άνθρωπο. Το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης του ανθρώπου συμβολίζεται με τον Επιμηθέα, το επόμενο, της δημιουργίας τεχνικού πολιτισμού, με τον Προμηθέα και τα δώρα του και το τελευταίο, του σχηματισμού της πολιτικής κοινωνίας, με τον Δία και τη δική του προσφορά στον άνθρωπο. Αξιολογώντας και συγκρίνοντας τα δώρα του Προμηθέα και του Δία, αρχικά μπορούμε να πούμε ότι συνδέονται με διαφορετικές φάσεις εξέλιξης και ανταποκρίνονται σε διαφορετικές ανάγκες του ανθρώπου.

Ειδικότερα, τα «δώρα του Προμηθέα», προϊόν κλοπής από την Αθηνά και τον Ήφαιστο, βοήθησαν τον άνθρωπο να προφυλαχθεί από τη φύση και παράλληλα έθεσαν τα θεμέλια του υλικού και τεχνικού πολιτισμού. Εκφράζουν την ανάγκη του ανθρώπου να αντισταθμίσει τη φυσική του αδυναμία με δικά του δημιουργήματα και να επιβιώσει απέναντι στην άλογη δύναμη της φύσης. Όμως με αυτά ο άνθρωπος παρά τα σπουδαία βήματα που έκανε δεν μπόρεσε να επιβληθεί στη φύση και να υπερασπίσει αποτελεσματικά την ύπαρξή του, δηλαδή δεν μπόρεσε ούτε να αντιμετωπίσει τα θηρία ούτε να οργανώσει κοινωνίες.

Αντίθετα, τα δώρα του Δία, που ήταν προσφορά του ίδιου, έσωσαν τον άνθρωπο από τον αφανισμό, αλλά κυρίως τον βοήθησαν να αποκτήσει την πολιτική αρετή, να μετασχηματίσει τα κοινωνικά μορφώματα σε κοινωνίες με συνειδητοποιημένη συναίσθηση δημιουργικότητας και να αναπτύξει υψηλό επίπεδο πολιτισμού. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Δίας δεν δώρισε στον άνθρωπο την πολιτική τέχνη, αν και την κατείχε, αλλά την αιδώ και τη δίκη, με τις οποίες το ξεχωριστό για τον θεό πλάσμα είναι σε θέση να κατακτήσει την πολιτική τέχνη. Τα «δώρα του Δία» εκφράζουν ένα ανώτερο στάδιο

εξέλιξης του πολιτισμού, κατά το οποίο ο άνθρωπος ωριμάζει ηθικοπνευματικά και παράγει πολιτισμό, του οποίου οι συντεταγμένες ορίζονται όχι μόνο από την ανάγκη του ζῆν, αλλά από τη συνειδητοποίηση της αξίας του εὖ ζῆν.

2. «Πότερον ὥς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω;»

Ο Δίας στέλνει τα δώρα του στους ανθρώπους με τον Ερμή, ο οποίος προβληματίζεται αν πρέπει να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους. Η ερώτηση του Ερμή φαντάζει αφελής και κωμική και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα θυμηδίας, που ωστόσο έχει τη λειτουργικότητά της, καθώς:

- α) χαλαρώνει προς το παρόν τον ακροατή και τον προετοιμάζει για το συμπέρασμα του μύθου, που ακολουθεί,
- β) η εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου δίνει ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγηση,
- γ) η ερώτηση του Ερμή δημιουργεί το αναγκαίο κλίμα για τη δικαίωση της επιτακτικής θεϊκής απαίτησης και παράλληλα προοιωνίζεται την έκφασή της.

Ο Πρωταγόρας με τη φράση «αἱ τέχναι νενέμηνται» φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας για την πρόοδο του πολιτισμού, για αυτό και θέτει το ερώτημα με τον Ερμή. Αν όμως στον καταμερισμό της εργασίας εντασσόταν και η πολιτική, οι άνθρωποι δεν θα αποδέχονταν κοινές ηθικές αξίες, και συνεπώς δεν θα ήταν δυνατόν να διαμορφωθούν πολιτικές κοινωνίες που να στηρίζονται στη βάση κοινών αξιών. Αντίθετα, οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί θα οξύνονταν και θα κατέληγαν στην αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Συνεπώς το ερώτημα του Ερμή είναι καίριο για την εμφάνιση της πολιτικής κοινωνίας, γιατί ο Δίας δεν μοιράζει την πολιτική τέχνη, αλλά δύο ηθικές ιδιότητες αναγκαίες στους ανθρώπους για να οργανώσουν πολιτική κοινωνία. Έτσι ο Πρωταγόρας με την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της αιδούς και της δίκης προβαίνει στην ηθική θεμελίωση της πολιτικής, θέση που υπερασπίζονται και ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης.

3. «εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοὶ»

Σ' αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στη χρησιμότητα του καταμερισμού στην εργασία. Όσον αφορά, λοιπόν, τις τέχνες ο καταμερισμός είναι απολύτως απαραίτητος, διότι έτσι:

- α) εξυπηρετούνται καλύτερα οι πολίτες, αφού ένας τεχνίτης μπορεί να εξυπηρετήσει πολλούς πολίτες,
- β) υπάρχει δυνατότητα εμβάθυνσης και εξειδίκευσης σε κάθε τομέα, με αποτέλεσμα την πρόοδο και την ευημερία της κοινωνίας και
- γ) η επιλογή του επαγγέλματος είναι υπόθεση προσωπική του κάθε ανθρώπου και συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις ειδικές δεξιότητες, ικανότητες, ταλέντα, κλίσεις που μπορεί να έχει. Έτσι οι δημιουργοί (< δήμος + έργον) είναι αυτοί που παράγουν ένα έργο ωφέλιμο στον δήμο, στον λαό. Στα ομηρικά χρόνια στους δημιουργούς ανήκαν οι μάντιες, οι γιατροί, οι κήρυκες, οι οικοδόμοι κ.τ.λ. και ο καταμερισμός της εργασίας αφορά τους **ιδιώτας** και όχι τους **πολίτες**.

4. «καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ

ἂν γένοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχουσιν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν»

Η καθολικότητα της πολιτικής αρετῆς

Στον διάλογο αυτό ο Δίας θεωρεῖ απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους, με την αιτιολόγηση-επιχείρημα ὅτι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεῖ πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν εἶναι κοινές σε ὅλα τα μέλη της. Στην πολιτική αρετή (την οποία ο ἄνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν ὅλοι ανεξαιρέτως οι πολῖτες, γιατί μόνο ἔτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αιδώς και η δίκη λειτουργοῦν ὡς συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της.

5. «καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»

Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μῦθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την **ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετῆς** και μάλιστα με την ποινή του θανάτου δηλώνοντας ἔτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας.

Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται ἀπὸ την επιβολή θανατικής ποινῆς (**«κτείνειν ὡς νόσον πόλεως»**) σε ὅποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση ὁποῦοιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ὅτι αποτελεί κίνδυνο γι' αὐτή και πρέπει να θανατωθεῖ για να διαφυλαχθεῖ ἡ τάξη και ἡ ἰσορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το ἀπόλυτο και το απαιτεῖ με ἀμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον ἡ επιβολή της ποινῆς του θανάτου ἀπὸ τον Δία, και συνεπῶς ἡ ἀδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ὅτι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν εἶναι ἔμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της ἀρχικῆς ἀνθρώπινης φύσης και ὅτι ο σκληρὸς νόμος που τις επιβάλλει εἶναι «ἔργο του χρόνου, της πικρῆς πείρας και της ἀνάγκης». Με αὐτὸν τον τρόπο οι πολῖτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και ἀναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, ἀφού αὐτή εξαρτάται ἀπὸ το δικαίωμά τους να ἔχουν βαρύνουσα ἀποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

6. Τέλος του μύθου. Συνοπτική, διαγραμματική παρουσίαση των σταδίων της εξέλιξης της ἀνθρωπότητας

Με τον μῦθο ο Πρωταγόρας:

α) παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της ἀνθρωπότητας ὡς συνεχῆ πορεία ἐξανθρωπισμοῦ και βελτίωσης της ζωῆς (βιολογικός σχηματισμός του ἀνθρώπου -> υλικοτεχνικός πολιτισμός -> ἠθικοπνευματικός πολιτισμός / πολιτική κοινωνία). Ο προοδευτικός χαρακτήρας της εξέλιξης του πολιτισμοῦ διαφοροποιεῖται ἀπὸ την ἀντίληψη της κυκλικῆς ιστορικής εξέλιξης (Πλάτων, Θουκυδίδης), κατὰ την οποία δεν ἔχουμε δημιουργία, ἀλλὰ επανάληψη, γιατί ἡ ἀνθρώπινη φύση παραμένει ἀμετάβλητη στα βασικά χαρακτηριστικά της. Ἐπίσης, ἡ ἀντίληψη του Πρωταγόρα για την προοδευτική εξέλιξη του πολιτισμοῦ συνιστά και ἀπάντηση σε ἀπαισιόδοξες ἀπόψεις ὅτι ἡ ιστορία της ἀνθρωπότητας ἀποτελεῖ παρακμή (Ἡσίοδος, Πλάτων).

β) Ὑπερασπίζεται τη δημοκρατική ἀντίληψη στη λήψη των πολιτικῶν ἀποφάσεων, ἀνασκευάζοντας το ἐπιχείρημα του Σωκράτη. Η αιδώς και ἡ δίκη

μοιράστηκαν σε όλους τους ανθρώπους και δεν ακολουθούν τη λογική του καταμερισμού της εργασίας. Η ύπαρξη οργανωμένων πολιτικά κοινωνιών προϋποθέτει την καθολικότητα των αξιών αυτών.

γ) Δείχνει ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή, γιατί οι άνθρωποι την απέκτησαν σε μεταγενέστερο στάδιο της ιστορίας τους. Στις απόψεις αυτές φαίνεται και ο αισιόδοξος ανθρωπισμός που εκφράζει ο Πρωταγόρας με τον μύθο και γενικότερα με τη στάση του σε θέματα φιλοσοφικής ανθρωπολογίας.

ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ

1ο Στάδιο

Ανυπαρξία θνητών όντων

(Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν.)

2ο Στάδιο

Επιμηθεϊκό

Δημιουργία θνητών όντων

ΖΩΑ	ΑΝΘΡΩΠΟΣ
Ο Επιμηθέας κατανέμει ιδιότητες στα ζώα για:	Ακόσμητος
• την προστασία τους από άλλα ζώα • την προφύλαξή τους από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες • την εξασφάλιση τροφής • την πληθυσμιακή ισορροπία τους στη φύση	• γυμνός • ανυπόδητος • άστρωτος • άοπλος

3ο Στάδιο

Προμηθεϊκό

Δημιουργία τεχνικού πολιτισμού

(...ὁ Προμηθεὺς ... κλέπτει Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί ... καὶ ...δωρεῖται ἀνθρώπῳ... περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν... ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται... θείας μετέσχε μοίρας...)

ΘΡΗΣΚΕΙΑ	ΓΛΩΣΣΑ	ΕΠΙΤΕΥΞΕΙΣ	ΠΡΩΤΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ
βωμοί καὶ ἀγάλματα θεῶν	φωνὴ καὶ ὀνόματα	οἰκῆσεις ἐσθῆτας ὑποδέσεις στρωμνὰς τὰς ἐκ γῆς τροφὰς	Ἀθροίζεσθαι ... κτίζοντες πόλεις

4ο Στάδιο
Τα δώρα του Δία
Η συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών

Ζεὺς ... Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην...	• Αἰδώς: Ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που αντιτίθεται στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. • Δίκη: Το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ανύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και για το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων.
---	--

ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί	Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η τάξη.
---	--

...Ἐπὶ πάντας ...καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις...	Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής Στην πολιτική αρετή (την οποία ο άνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της.
---	--

...τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως...	Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής σε όποιον δε συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση όποιου δε συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αυτός αποτελεί κίνδυνο για την πόλη και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχτεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου.
--	--

Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΕΠΙΜΥΘΙΟ: Η ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΡΕΤΗΣ

Οὕτω δὴ, ὧ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐὰν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῇ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς -εἰκότως ὡς ἐγὼ φημί- ὅταν δὲ εἰς συμβουλὴν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὧ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Ο Πρωταγόρας επαναλαμβάνει τη θέση που υποστήριξε ο Σωκράτης σε προηγούμενο σημείο και φαίνεται να τη δέχεται, αλλά να την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τον μύθο είναι τα εξής:

α) Το ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, δεν σημαίνει ότι αυτή δεν διδάσκεται, όπως υποστήριξε ο Σωκράτης, αλλά ότι είναι αναγκαία η ύπαρξή της για την οργάνωση κοινωνιών,

β) Ο Πρωταγόρας δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, και σε αυτή τη βάση στηρίζει το διδακτό της αρετής.

γ) Τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα για το διδακτό της πολιτικής αρετής που συνάγονται από τον μύθο και τα κεφαλαιοποιεί στο επιμύθιο είναι τα εξής:

1) Οι τεχνικές γνώσεις δεν δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους και γι' αυτό ένας που κατέχει μία τέχνη, πχ. την αρχιτεκτονική ή την ιατρική, μπορεί να καλύψει πολλούς ιδιώτες. Έτσι αιτιολογείται γιατί οι Αθηναίοι επιτρέπουν μόνο σε ειδικούς να εκφέρουν γνώμη για ζητήματα τεχνικής ειδίκευσης.

2) Άποψη του Πρωταγόρα είναι ότι η πολιτική αρετή δόθηκε στον άνθρωπο σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του. Αυτές τις δύο αξίες τις διαθέτει ο άνθρωπος **ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση. Για να γίνουν όμως κτήμα του και να φτάσει στην πλήρη κατάκτηση της πολιτικής αρετής πρέπει να καταβάλει προσπάθεια και αγώνα. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται, αλλά γίνεται κάτοχος της πολιτικής αρετής μέσα από μαθητεία σε αυτήν, δηλαδή με διδασχή και προσπάθεια. Σ' αυτό θα συντελέσουν οι φορείς αγωγής αλλά και οι νόμοι με τις ποινές και τις κυρώσεις τους** («Ἐπὶ πάντας,»... «καὶ πάντες μετεχόντων»... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»). Την άποψη αυτή θα επιχειρήσει να αποδείξει στις επόμενες ενότητες, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η πολιτική αρετή διδάσκεται.

Η έννοια της πολιτικής αρετής και οι επιμέρους αξίες

- «ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης» Στο περιεχόμενο της πολιτικής αρετής, πέρα από την αἰδῶ και τη δίκη, ο Πρωταγόρας εντάσσει και τη σωφροσύνη και την ευσέβεια.

Σύγκριση απόψεων Πρωταγόρα και Αριστοτέλη για τα αίτια γένεσης και τους στόχους της πολιτικής κοινωνίας

α. Πρωταγόρας: σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμῳ», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.

β. Αριστοτέλης: ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.

